

ders tot een themakeuze komt. Het laatste hoofdstuk geeft een opsomming van twintig kaders die in de praktijk zijn getoetst en daar hun bruikbaarheid hebben bewezen. In een bijlage beschrijven de auteurs hoe huns inziens anti-fascistische vorming in het onderwijs gestalte kan krij-

gen. Het werken met kaders lijkt een goede manier om ervaringen en vragen van leerlingen boven tafel te krijgen. Bovendien biedt het de mogelijkheid om een redelijk evenwicht te vinden tussen de inbreng van de leerlingen en die van de leerkracht.

Gerard Heijnen IDENTIFICATIE? NIKS MEE TE MAKEN!

In de kinderkrant van Vrij Nederland vertelde een kind een tijd geleden, dat het de roman *Wolf* van G.K. van 't Reve in een kinderboekenwinkel had aangetroffen, midden tussen de jeugdliteratuur in. Daaraan verbond het kind meteen de vraag waarom er niet meer 'volwassenen' boeken te vinden zijn in deze speciaalzaken, want ook hiervoor hebben kinderen immers belangstelling. Rond dezelfde tijd las ik ook ergens — ik ben vergeten waar — hoe een kind haar of zijn hart luchtte over het feit dat er nog zoveel boekhandels zijn, die niet of nauwelijks kinderboeken op hun planken hebben staan. Zijn dit signalen voor het feit dat kinderen er schoon genoeg van krijgen om maar steeds betutteld en in een aparte hoek gedreven te worden? Is de democratisering, de brede bereikbaarheid van het leesvoer, dan alleen doorgedrongen tot de supermarkten die rijp en groen door elkaar aanbieden, al is dat dan voorlopig voornamelijk pulp? Of is er meer aan de hand?

Er zijn een tijd (rond 1750) en een filosoof (Jean Jacques Rousseau) geweest, waar dat anders lag: kinderen werden beschouwd als miniformaat volwassenen. Dat hield onder meer in dat zij volledig mochten deelnemen aan de wereld van de volwassenen; zij werden gekleed als volwassenen en waren dagelijks getuige van alles wat volwassenen zoal bezighield. In elk geval was er in die tijd voor kinderen geen eigen literatuur. Sindsdien heeft de visie op het kind een stormachtige geschiedenis doorgemaakt, waarbij steeds meer de nadruk kwam te liggen op het eigene. Soms lijkt het er waarachtig op dat de kloof tussen volwassenen en kinderen alleen maar groter en dieper is geworden. Er is een kinderwereld ontstaan die volslagen geïsoleerd lijkt van de volwassen wereld. En er is jeugdliteratuur die weinig meer gemeen heeft met volwassen literatuur.

Een vierde opvoedingsmilieu

Een algemene stelregel die, toch al weer een beetje te vaak, gehoord wordt wanneer het over jeugdliteratuur gaat, is dat er in kinderverhalen sprake moet zijn van aansluiting bij de ervaringswereld van het kind; er moet ingehaakt worden op de belangstelling die het kind al heeft en hun literatuur moet identificatie mogelijk maken. Dit is één van de verschillen tussen jeugdliteratuur en volwassen literatuur. Afgezien van de vraag of er al sprake kan zijn van *de* ervaringen van *het* kind (alsof het weer over een eenheidsworst gaat), is het ook een twistpunt of een boek wel of geen invloed heeft op een kind. Aan de ene kant wordt gesteld dat het boek nauwelijks of geen invloed heeft, anderzijds ziet men in het jeugdboek een opvoeder van blijvende aard. De meningen over deze vragen lopen uiteen en voorlopig hoeven we er geen concreet antwoord op te verwachten.

In haar in 1981 verschenen onderzoek *Het kinderboek als opvoeder* gaat mevrouw Dasberg uitgebreid in op dit aspect van de jeugdliteratuur. Het boek heeft als ondertitel: Twee eeuwen pedagogische normen en waarden in het historische kinderboek in Nederland. Al in 1975 had mevrouw Dasberg de pedagogische goegemeente verast met *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*.

Het kinderboek als opvoeder beperkt zich tot het historische kinderboek, en daarmee is een belangrijke afbakening gemaakt. Immers, juist van het historische jeugdboek kun je zeggen dat het in ieder geval *niet* met de leefwereld van het kind samenvalt. Het historische kinderboek appelleert meer dan andere genres aan de fantasie, het voorstellingsvermogen en de eigen creativiteit van kinderen. Mevrouw Dasberg gelooft, zonder daar overigens harde bewijzen voor te kunnen leveren,

dat het kinderboek wel degelijk invloed heeft. Volgens haar zou de discussie hierover zich veel beter kunnen verplaatsen van een welles/nietes naar een meer/minder. Zij rekent het kinderboek tot het vierde opvoedingsmilieu, naast gezin, school en de zogenaamde peergroup. De eis om aan te sluiten bij de ervaringen van het kind is een eis die voornamelijk afkomstig is uit de progressieve hoek en die kan ontaarden in het overaccentueren van de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Het belang van een mogelijkheid tot identificeren is vanaf het ontstaan van de jeugdliteratuur voortdurend onderstreept. Er zijn drie vertelvormen waarmee hieraan gestalte werd gegeven:

- in de negentiende eeuw en een groot deel van de twintigste eeuw werden kinderen via hun literatuur geconfronteerd met model-hoofdpersonen; zij konden gelden als voorbeelden voor hun toekomstdromen;
- via het boek-in-dialoogvorm waarin volwassenen de hoofdpersonen waren, konden kinderen de beroemdheden zogenaamd zelf 'ontdekken' op een wijze die ook vragen, twijfels en bezwaren toeliet;
- een gewoon kind uit de omgeving van een beroemd persoon was hoofdfiguur in een jeugdboek en maakte op deze manier een belangrijk historisch proces of mens mee.

Deze vertelvormen moesten identificatie vergemakkelijken en dat gebeurde blijkbaar onder het motto: waar jij niet bent is het geluk. Mevrouw Dasberg stelt daartegenover: 'Vreemde verhalen, die volgens volwassenen zich niet in een kinderleven kunnen afspelen, doen dat volgens kinderen wel degelijk en daarom is er aan identificatie geen gebrek' en verder 'de "vreemde" verhalen hebben er echter naast deze mogelijkheid tot identificatie nog een dimensie bij: de grensverlegging die tegemoet komt aan wat Ellison en Williams escapisme noemden en wat gewoon neerkomt op kinderlijke nieuwsgierigheid, weetgierigheid en bovenal: avontuurbelustheid.'

Er wordt maar al te vaak een ondergeschikte rol toebedeeld aan deze avontuurbelustheid en fantasie die kinderen hebben. Aansluiting bij de leefwereld van het kind werkt volgens mevrouw Dasberg bestendigend; ontwikkelingen die er op maatschappelijk gebied plaatsvinden krijgen de voorkeur boven het overstijgen van het bekende. Of, om het nog anders te zeggen: een te grote plaats reserveren binnen de jeugdliteratuur voor

identificatiemogelijkheden werkt remmend en bevestigend voor wat betreft kennis van (inzicht in) de maatschappij en het dagelijkse gebeuren, de taalschat, de levensverwachtingen en de fantasie. Het min of meer gestandaardiseerde patroon wordt, impliciet of expliciet, aan de volgende generatie overgedragen; de behoeften van kinderen worden zo snel mogelijk gekanaliseerd in de richting van het bestaande. Zelfs al worden bestaande normen en waarden op hun kop gezet en daarmee gerelativeerd, dan nog blijft het de vraag of zoiets niet eerder bevestigend dan uitnodigend werkt. Juist jeugdliteratuur zou kinderen de ruimte moeten geven om in alle vrijheid, in dit geval beperkt tot 'in samenspraak met het boek', zichzelf te ontwerpen en te zoeken. Een voorbeeld: de GVR van Roald Dahl. Jammer is het dat de tweedst belangrijke figuur uit dit boek een reus is, want zo'n type kennen we al sinds eeuwen. Schitterend blijft het echter dat de reus kenmerken heeft die we nooit eerder bij reuzen hebben gezien en dat hij bovendien een taaltje hanteert dat ons Algemene Nederlands volslagen op 'hun hoofd' zet. De schrijver ontwerpt hiermee voor zichzelf een mogelijkheid om verschillende betekenislagen door elkaar te schuiven en daarmee de taal te verrijken. Zulke 'on'personen zijn een verademing tussen de al dan niet stoutste kindertjes die, onteugend maar wel lief, de hedendaagse jeugdliteratuur bevolken.

Maar terug naar mevrouw Dasberg. Haar mening is dat jeugdboeken grensverleggend moeten zijn. Bij elk kind bestaat er een zekere belustheid op avontuur, energie om nieuwe dingen te ontdekken. 'Gewone' verhalen, verhalen die ongeveer hetzelfde verlopen als het leven van de kinderen, zijn beslist geen voorwaarde om identificatie mogelijk te maken. Kinderen willen wel degelijk fantaseren over andere landen, volkeren en tijden, maar ook bijvoorbeeld over wetenschap, dieren en plantenwereld, seksen, andere sociale klassen, godsdiensten en zeden. Natuurlijk komen deze onderwerpen ter sprake in allerlei leerboeken, maar ze worden dan op een uiterst cognitieve wijze aangekleed, of erger nog: de tranen springen je in de ogen zodra er bijvoorbeeld een Derde Wereldland ter sprake komt. Lees het jeugdboek van Nersys Felipe *Ik heet Román Elé en ik woon op Cuba* (1982) er maar eens op na. Behalve al dat medelijden wat deze verhalen oplevert, is er meestal ook nog sprake van een zeer europacentrische benadering, een benadering waarbij Euro-

pa en de Europese ziens- en denkwijzen als alleenzaligmakend wordt beschouwd. Een zakelijker, informatieve benadering zou, zeker bij leerboeken, verre de voorkeur verdienen. De andere benadering kan het kind zelf wel ontwerpen, wanneer het goed materiaal (bijvoorbeeld jeugdboeken) onder ogen krijgt.

Mevrouw Dasberg maakt in haar onderzoek verschil tussen leefwereld en belevingswereld. Onder leefwereld verstaat zij de dagelijkse omgeving van het kind. Zij vindt het niet nodig dat de situatie die er in kinderboeken geschetst wordt identiek is aan de situatie van het kind in haar/zijn dagelijkse omgeving. Zij stelt het als volgt: 'Het aanpassen van het kinderboek aan het milieu en de taal van het arbeiderskind is een reactionaire daad', die uiteindelijk de klassenmaatschappij in stand zal houden. Ik wil daaraan toevoegen dat dat niet alleen geldt voor het arbeiderskind, maar voor alle kinderen. Kinderen zijn vooral geïnteresseerd in wat ze *niet* zijn, wat verder reikt dan hun dagelijkse doen. Ik denk in dit verband vooral aan haar stijlvolle uitspraak: medelijden is de verschrikkelijkste vorm van minachting.

De verborgen uitkijkpost

Het jeugdboek heeft een wereldoriënterende functie; in navolging van Langeveld omschrijft mevrouw Dasberg dit als 'de verborgen uitkijkpost'. Net als bij volwassenen kan bij kinderen een boek een bepaald privé-domein raken, een terrein waarop men niet graag anderen toelaat. Dit gebied noemt mevrouw Dasberg de belevingswereld. Bezigt zijn met een boek in de belevingswereld heeft totaal niets van doen met tijd, leeftijd of plaats. Zo zullen geen twee lezers een boek hetzelfde lezen, maar kan iedereen wél, op een creatieve wijze die bij de lezer past, een boek herscheppen. Deze communicerende wijze van omgaan met een boek, die een wereld doet ontstaan van 'de zelfontworpen illusie' geeft in feite aan het kind rust, een uitwijkplaats. Het is een functie van jeugdliteratuur die diametraal staat tegenover de praktijk van veel scholen. Van kinderen wordt hier vaak een lees-'creativiteit' gevraagd, die dikwijls uitloopt op naspelen of nabespreken van fragmenten uit een boek. Deze werkwijze is een regelrechte inbreuk op het privégebied van kinderen, iets wat geen enkele volwassene toe zou laten. Bij kinderen lijkt zo iets echter wel toegestaan, immers wij, als leerkrachten, zullen ze

vormen naar onze ideeën en gedachten, zonder daar vraagtekens bij te zetten. De wijze waarop de fantasie en ervaringen van kinderen tijdens het doorlopen van de basisschool wordt doodgedrukt en gestroomlijnd naar de maatschappelijke behoeften (ook al schuilen daarin de beste bedoelingen) mag men best onverantwoordelijk noemen. Waarmee leeskring en voorlezen natuurlijk niet naar het boekenverdomhoekje verwezen zijn. Zeker betekent dit niet dat er voortaan weer vrolijk in een stil hoekje gewoutertje-pieterset kan worden. De school is geen zolder, want op een zolder vind je zelden of nooit twintig of meer kinderen. Een school kan deze werkvorm hantieren, maar zou er best wat omzichtiger mee kunnen omspringen. Kinderen hoeven niet doorgezaagd te worden over onderwerpen die hun na aan het hart liggen en vooral over henzelf gaan.

Mevrouw Dasberg onderwerpt in dit onderzoek met de hulp van een aantal studenten 1800 kinderboeken aan een uitvoerige, inhoudelijke analyse van zichtbare en onzichtbare waarden en normen die er in de loop van twee eeuwen gebruikt zijn. De keuze van die periode is niet willekeurig. De eerste auteur in Nederland die uitdrukkelijk alleen voor kinderen schreef, was Hiëronymus van Alphen. Van zijn hand is echter niets bekend dat is onder te brengen in het genre 'historisch' jeugdboek. De eerste publikatie die hiervoor wel in aanmerking kwam en het jaartal waarin Van Alphen zijn werk presenteerde het dichtst benaderde, was van de hand van een anonieme schrijver: *De Engelsche Tieranny. In vier samenspraken met fraaye kunstplaatzen* (1781). Het is een boek vol oorlogsgeweld in de vroeger nogal liefkoosde vorm van de dialoog, hier tussen vader en zoon. Dit boek werd het startpunt van het onderzoek. Het finishte op het tijdstip waarop het onderzoek begon: 1976. Waarom mevrouw Dasberg zich beperkt tot het historische jeugdboek geeft zij uitvoerig aan. Een belangrijke overweging is dat historische kinderboeken niet onderhevig zijn aan de grillen van de tijd; de mode heeft er weinig vat op. Verhalen over historische onderwerpen worden te allen tijde gelezen en geschreven. Daar komt bij dat het historisch jeugdboek een wat rijpere lezer vereist, zeg vanaf de vierde klas. Een merkwaardig argument overigens, wanneer men het betoog hierboven heeft gelezen; mevrouw Dasberg doelt hier dan toch weer op (ontwikkelingspsychologische) cognitie-

ve voorwaarden die er aanwezig dienen te zijn om tot enig begrip van de leesstof te komen. Een laatste argument is dat historische vertellingen vaak echte levensproblemen raken en een goed beeld geven van de (pedagogische) normen en waarden die in een bepaalde periode opgeld doen. De rode draad die door het onderzoek loopt is vooral de verandering in de pedagogische visie op het kinderboek die zich sinds 1781 heeft voltrokken.

Het hoe en het wat van dit onderzoek komt eveneens ruimschoots aan bod. Het gehele tweede deel, ruim 300 pagina's, geeft een nauwgezette beschrijving van een onderzoekstechniek, waarin stap voor stap wordt verantwoord.

Het doorploeteren van een onderzoeksverslag is meestal niet bijster boeiend en vreselijk tijdrovend, zeker wanneer iemand zo gedetailleerd te werk gaat als mevrouw Dasberg. Het risico is dus

dat dit boek verkommert tussen de stapel nog te verwerken bladzijden. Jammer eigenlijk. Want ook voor degenen die thematisch met jeugdliteratuur werken, biedt dit onderzoek een schat-eiland aan informatie, statistische gegevens, primaire en secundaire literatuur. De studie is geen lees- of leerboek, maar kan wel uitstekende handen spandiensten verrichten voor allerlei gebruikers van jeugdliteratuur.

Noot

Twee of drie regels dank voor de kritische kanttekeningen en de suggesties van Th. Ettema, Noord-Scharwoude.

Lea Dasberg *Het kinderboek als opvoeder. Twee eeuwen pedagogische normen en waarden in het historische kinderboek in Nederland* Assen, Van Gorcum, 1981

kort & krachtig

leesvoer

VONK

tijdschrift van VON België

Tussen twee themanummers in (1983/2: Dramatische werkvormen en 1983/4: Schooltaal/thuis-taal) weer een Vonk voor elk wat wils. Wat alvast aan de behoeften van veel Vlaamse lezers tegemoetkomt, is een artikel rond spelonderwijs (op de spellingdag van maart jl. waren 250 deelnemers). In dit nummer stelt Luc Zajac een werkwijze voor die gebaseerd is op de Letterstadme-

thode van Kooreman en waarmee hij zelf goede resultaten behaalde in de vijfde klas.

We blijven nog even bij de basisschool en de eerste jaren van het secundair onderwijs. Op die niveaus wordt spijtig genoeg nog te veel klassieke grammatica onderwezen, omdat men huiverig staat tegenover het alternatief taalbeschouwing. Dat die houding ongegrond is, tracht Mark Stevens aan te tonen door de grammaticale koeien woord- en zinsleer bij de taalbeschouwelijke horens te vatten.

Leerlingen van 12-14 jaar vertellen met plezier, maar brengen er vaak niets van terecht als ze een verhaal moeten schrijven. Waarschijnlijk hebben veel leerkrachten dat al kunnen constateren. Paul Tack is één van hen, maar hij probeerde er ook wat aan te verhelpen door de ABDES-methode te hanteren.

Het rijtje wordt afgesloten met een kijk van Frans Daems en Jef Pepermans op het nog maar pas tot ontwikkeling gekomen luisteronderwijs. Zij suggereren een paar praktische luisteroefeningen met hun doelen en beperkingen.

Themanummer: Schooltaal/thuistaal

Vonk 1983/4 is een themanummer rond de schooltaal/thuistaalproblematiek. In een inleidend theoretisch artikel van Frans Daems wordt vooral de Vlaamse situatie belicht. Die wordt ver-